

Vašek, Antonín

K vývojovým tendencím v dnešní češtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1963, vol. 12, iss. A11, pp. [29]-41

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100090>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANTONÍN VAŠEK

K VÝVOJOVÝM TENDENCÍM V DNEŠNÍ ČEŠTINĚ

1. Příčiny vzniku jazykových změn jsou velmi rozmanité. Jejich sociální podmíněnost je někdy přímá a zjevná (zpravidla u změn lexikálních), jindy jenom nepřímá, zprostředkovaná a často do té či oné míry vývojem zastřena, takže vystupuje do popředí účinné (regulativní) faktory vnitřní a změna se jeví jako vyplývající z dané jazykové struktury samé (často zvláště u změn hláskových).¹ Ne každá změna v jazyce znamená ovšem jeho rozvoj, progresi: novoty vznikající zbytečným neologizováním nelze za progresi považovat. Podobně ani u nových jazykových jevů vzniklých interferencí jednotlivých strukturálních útvarů národního jazyka, interferencí jednotlivých jeho plánů, popřípadě též interferencí jednotlivých jazykových jevů nemusí docházet k pokroku ve vývoji.² V zásadě možno tak rozeznávat dvojí vývoj jazyka: a) v širším slova smyslu a b) v užším slova smyslu. Vývojem jazyka v širším slova smyslu lze rozumět vystřídaní jednoho systému jazyka systémem druhým, takovým, který se od prvního odlišuje provedením některých (= jakýchkoli) jazykových změn, a tedy existencí některých nových prvků. Vývojem jazyka v užším slova smyslu, jazykovou progresí, rozvojem jazyka rozumím jen takové změny v jeho struktuře, které znamenají obohacení výrazových schopností daného jazyka a odpovídají novým výrazovým potřebám oné národní spopolitosti, která tímto jazykem jako svou mateřtinou mluví.³ Přitom je irelevantní, zda změny způsobující (jakýkoli) vývoj jazyka jsou motivovány uvědomělou snahou mluvčího (pisatele) o zvýšení výrazové potence daného jazyka, anebo k nim dochází sice rovněž zákonitě, avšak bez této snahy, vcelku jakoby nahodile, náhodou.

2. Chceme-li správně pochopit směr vývoje českého národního jazyka, poznat hlavní síly, které jej způsobují, a pochopit některé jeho konkrétní projevy, a chceme-li poznat i samu podstatu národního jazyka a jeho vnitřní diferenciaci, musíme nejdříve prozkoumat všechny jeho jednotlivé strukturální útvary (v obou funkčních formách, psané i mluvené), protože pouze v nich se národní jazyk realizuje. Národní jazyk je takto souhrn jazykových útvarů, struktur, kterých užívají při vzájemném dorozumívání příslušníci jednoho národa, pokud mluví svou mateřtinou.⁴ Není to tedy útvar jeden, jednolitý, vnitřně nerozrůzněný.

Vrstevnatost národního jazyka je jazykovědcům obecně známa. Tak např. Fr. Trávníček ve svém *Úvodu do českého jazyka*⁵ rozeznává dva základní, strukturální útvary národního jazyka českého: spisovný jazyk a lidová nářečí. Toto pojetí bylo nepochybně velmi plodné, neboť vycházelo nejen z různosti formy, formální, nýbrž i — a to především — z odlišnosti funkční. Přihlíželo k tomu, že spisovným jazykem mluví nebo píše lidé na celém území našeho národa a o všech věcech hmotné a duchové kultury, kdežto místní nářečí jsou jednak územně, v průřezu horizontálním (mohli bychom dodat: jednak historicky, v průřezu vertikálním), jednak funkčně (užívá se jich jen v běžném denním styku v neoficiálních hovorech) značně omezena. Snad by bylo v této souvislosti přesnější mluvit spíše (i pro minulost, nejen pro přítomnost) o dvou složkách národního jazyka, spisovné (= několik, i když velmi si blízkých strukturálních útvarů) a nespisovné (= rovněž několik, nejednou i dosti si vzdálených nářečních útvarů různého územního a historického rozsahu i různého vývojového stupně.⁶ Nadto je situace, pokud jde

o vnitřní diferenciaci národního jazyka a typy jeho strukturální realizace, komplikována ještě tím, že ve složce nespisovné (dnes však již ne tak docela nářeční) je tzv. obecná čeština, od původu rovněž útvar nářeční, regionální interdiálekt, který však geograficky a zčásti⁷ i funkčně přerostl někdejší svou nářeční bází. Třeba tedy mít na paměti historickou proměnlivost pojmového obsahu jednotlivých jazykovědných termínů i historicky různou míru jejich formální i funkční vyhraněnosti. Zároveň je dnes nutno také vidět vnitřní strukturální rozrůzněnost obou zmíněných složek a s ní spojenou i různost komunikativní funkce jednotlivých útvarů, na něž na obě nemálo působí i různost výrazová, týkající se podoby projevu (mluvenost — psanost).

Při odhalování vnitřní diferenciaci, „vrstevnatosti“ národního jazyka se obvykle postupuje dvojím odlišným způsobem: Jednak se bere za základ jeho rozrůzněnosti na obě uvedené složky, spisovnou a nespisovnou, podává se jejich další vnitřní strukturální diferenciaci a přitom se tu a tam — spíše jako na okraji — stane zmínka o mluvené nebo psané podobě těchto útvarů, jednak se považuje za prvořadější, relevantnější třídění národního jazyka vyplývající z dvojí jeho výrazové podoby, funkční formy, z osy mluvenost — psanost, a vychází se z něho.

Při prvním způsobu se tak zpravidla rozeznává 1. jazyk spisovný, a to a) vlastně spisovný, spisovný ve vlastním slova smyslu, b) spisovný jazyk hovorový, hovorová čeština (Fr. Trávníček zde ještě rozeznával c) jazyk uměleckých děl, umělecký, dříve zvaný básnický), a 2. místní nářečí, geograficky rozrůzněná a ve srovnání s jazykem spisovným funkčně, co do dorozumívací funkce nižší. Přitom se zmíněné strukturální útvary spisovného jazyka vyskytují v dvojí výrazové podobě, mluvené a psané, kdežto místní nářečí pravidlem jen v podobě mluvené. Nad nářečím vznikají rozsáhlejší útvary, tzv. interdiálekt, a také tzv. obecná čeština. Druhý pohled vychází spíše z dvojí výrazové podoby, funkční formy národního jazyka, mluvené a psané, studuje jejich vzájemný poměr, jejich faktory a jejich funkční vymezení, a teprve jakoby sekundárně si všímá toho, co tyto jednotlivé funkční formy (Boh. Havránek: funkční jazyky) vyjadřují, tj. jejich strukturální náplně. Jazykovědcům (převážně členům Pražského lingvistického kroužku), kteří propracovali tento druhý přístup k věci, nebylo arci „strukturální třídění“ neznámé; jeho jistá druhořadost však u nich vyplývala do určité míry zákonitě ze snahy po zdůraznění relevantnosti korelace, protikladu mluvenost — psanost.

Nechci zde řešit otázku prvořadosti třídícího kritéria národního jazyka a vyjadřovat se mentorsky či jinak k tomuto dlouholetému houževnatému a dodnes trvajícím tichému sporu mezi jazykovědci; chtěl bych jen zdůraznit existující dialektický vztah obou aspektů. Každý jazykový projev má totiž jak jistou strukturu, tak také jednu z obou výrazových podob, funkčních forem národního jazyka, a je tedy z dnešního hlediska irelevantní, zda vycházíme z toho, anebo z onoho východiska: tak jako tak musíme přihlídnout k aspektům oběma. Je ovšem pravda, že první kritérium (spisovnost — nespisovnost), převládající směrem do minulosti a patrně ještě i dnes, časem jako historicky omezené zanikne, kdežto druhé má povahu trvalou, historicky neomezenou, neboť si všímá trvalé vlastnosti jazykového projevu, a tedy bude nabývat stále většího významu v budoucnosti. — Někdejší rozčlenění spisovný jazyk (psaný spisovný jazyk + mluvený spisovný jazyk) || místní nářečí (tj. běžně mluvený jazyk oné doby; o běžně mluveném jazyce viz s. 33) se změnilo na dnešní psaný jazyk (vlastně spisovný jazyk) || jazyk běžně mluvený (hovorová čeština + + tzv. obecná čeština + interdiálekt + místní nářečí) a vyvíjí se, jak uvidíme dále, k psanému vlastně spisovnému jazyku || jednotného obecně rozšířeného a běžně mluveného jazyka — jednotné a vskutku obecné hovorové češtiny. — Podle zmíněného časového zařazení budu i já vycházet jednou z toho, jindy z onoho stanoviska. Vzhledem k dialektickému sepětí a trvalé vázanosti obojího (pokud ovšem obojí existuje) bylo by také možno mluvit obecněji o jistých typech nebo druzích realizace národního jazyka.

Nespisovná složka národního jazyka je tedy realizována jednak útvary nářečnickými — rozmanitými nářečnickými a interdiálektů různého územního rozsahu i různého

rozsahu časového a s ním spojeného různého vývojového stupně —, jednak do jisté míry nadnářeční (nikoli však ještě spisovnou tzv. obecnou češtinou. Útvary nářeční se realizují převážně jako jazyk primárně mluvený a pravidlem jen sekundárně psaný; to platí i o tzv. obecné češtině. Tato její vlastnost spolu s jejím hojným užíváním jako územně nediferencované (nebo jen dosti málo místně rozrůzněné) nářeční koiné v dnešních Čechách sblížuje ji s útvary nářečními. V psaných projevech by působila značně násilným dojmem. Dosti násilně působí obecná čeština i ve své podobě mluvené, je-li jí užito nad přijatelnou míru místo spisovného jazyka v díle dramatickém.⁸

To proto, že zatím nevyhovuje základnímu požadavku komunikativní funkce spisovného jazyka (i v díle uměleckém) na obecnou srozumitelnost jeho výraziva, jinak řečeno, že zatím není ve všech svých plánech a prostředcích obecně srozumitelná, a také proto, že není na celém území národního jazyka českého považováno její výrazivo za citově neutrální (srov. s. 33). Složku spisovnou realizuje jednak spisovný jazyk v užším slova smyslu (vlastní jazyk spisovný, jazyk vlastně spisovný), jednak spisovný jazyk hovorový (hovorová čeština). Spisovný jazyk v užším slova smyslu je ten útvar národního jazyka, který je zachycen normativními mluvniciemi, slovníky, pravopisnými a jinými pravidly a který je pro všechny uživatele spisovného jazyka ve veřejném a oficiálním styku závazný. Tato jeho obvyklá charakteristika platí však beze zbytku jen o jeho podobě psané. V nenuceném mluveném projevu vlastně spisovném se proti podobě psané archaismy a výrazové prostředky knižní a zastaralé pravidlem nevyskytují (ty pronikají jen v projevech slavnostních apod., a jsou tedy takto stylisticky příznakové). Tento mluvený vlastně spisovný jazyk se blíží hovorové češtině; ta má navíc některé dialektismy, ovšem jen takové, které jsou celonárodně rozšířené, historicky ustálené a které nějak dotvářejí systém spisovného jazyka.⁹ (Např. 1. os. sg. sloves typu *kryju...*, *kupuju...*, 3. os. pl. *kryjou...*, *kupujou...*¹⁰ aj.; viz s. 38.) Blízkosti obou útvarů napomáhá i ta okolnost, že se v obou vyskytují shodné prvky charakterizující mluvený jazyk vůbec. (Ze syntaktických jevů jsou to např. rozmanité „nepravidelnosti“ větné stavby, hojně dodatkově připojované větné členy i věty, zejména přičlenění,¹¹ atd.) K plynulosti hranice mezi mluveným jazykem vlastně spisovným a (mluvenou) hovorovou češtinou¹² přispívá také to, že se jak v ní, tak i v projevech, které chtějí být vlastně spisovnými, vyskytují dosti zhusta, ba možno říci téměř pravidlem některé prvky, které nejsou považovány za spisovně normativní, noremní. Jednak jsou to jevy vyplývající z původní nářeční artikulační báze mluvěcího (tj. souhrnu jeho někdejších artikulačních návyků) nebo jevy z hlediska systému málo výrazné, souhrnné tedy rezidua, která si mluvěcí podržuje z dřívější strukturní náplně svého běžně mluveného jazyka. Např. mluvěcí pocházející z východní Moravy si podržují výslovnost znělých konsonantů před souhláskami jedinečnými, lidé z Valašska si nadto zachovávají výslovnost měkkých retnic *p'*, *b'*, *m'*, *v'* a spolu s mluvěcími z Ostravska i dvojí *l* (*l* | *l'*, ojed. *l* | *l*) a dvojí *i* (*i* | *y*); na Brněnsku¹³ se vyslovují spisovně dvojhlasky *ei*, *oy* často s neslabičným komponentem oslabějším, nežli předpokládá spisovná výslovnost, ba někdy jen artikulačně naznačeným. Atd. A jednak jde o dialektismy hovorově české (viz výše). Z těchto důvodů bylo by proto možné i vhodné užívat termínu „spisovný jazyk hovorový“ nebo „hovorová čeština“ i pro označení mluveného jazyka vlastně spisovného v nenuceném projevu a pod názvem „jazyk vlastně spisovný“ mít na mysli, že jde o jazyk primárně psaný, mít na mysli psaný spisovný jazyk.

Z tohoto stručného přehledu nám zřetelně vysvitla bohatá vnitřní členitost národ-

ního jazyka. Se zřením k ní je soudím opravdu správné mluvit o národním jazyce jako o souboru útvarů, struktur. Dodejme, že všechny zmíněné typy realizace národního jazyka nejsou ani stejně historicky ustálené, ani stejně stálé, stabilní. Maximum obojího má s přihlédnutím k celkové své povaze psaný spisovný jazyk, a to jak v Čechách, tak i na Moravě. Minimum a) i b) má v Čechách místní nářečí (to platí i o někdejších nářečí středočeském, jehož povaha se zčásti změnou jeho územního rozsahu a s ní související změnou funkce komunikativní, zčásti jeho přeměnou na městskou mluvu pražskou značně změnila), na Moravě pak vznikající rozmanité interdialekty.

3. Jednotlivé útvary národního jazyka, typy jeho strukturální realizace, jak jsem se o nich právě zmínil, neexistují ovšem izolovaně, nezávisle jeden na druhém. Jejich nositelé, tvořící jedinou národní pospolitost, žijí pohromadě a po všech stránkách — a tedy i po stránce jazykové — na sebe neustále působí. Tato vzájemná sepnutost, svázanost členů národního kolektiva je zřetelně patrná zejména v dnešní době rychlého, ba až překotného životního tempa, spojeného s budováním naší nové společnosti. Dochází k stále zvyšované interferenci jednotlivých jazykových struktur, jejich dílčích plánů i jejich jednotlivých jevů. Ta se především projevuje přejímáním jednotlivých výrazových prostředků, a tedy neustálým rozrušováním původních struktur. Při tomto rozrušování však zhusta zároveň dochází ke vzniku jevů nežádoucích, např. homonymity a synonymity výrazových prostředků atd., znamenajících spíše oslabení výrazových schopností daného systému. Mluví je proto opět a opět tak či onak odstraňuje novou změnou, znamenající spíše jakési vyrovnání systému a jevíci se navenek jako projev tlaku systému, tzv. Systemzwangu. Oba tyto faktory se uplatňují současně, vzájemně se přitom doplňují a podmiňujíce. Vnitrojazyková interference není ovšem jen proces binární a lineární, probíhající mezi dvěma útvary téže roviny, např. mezi dvěma sousedními dialekty nebo mezi hovorovou češtinou a mluveným jazykem vlastně spisovným atp., nýbrž proces mnohonásobný a různorodý, při kterém na sebe vzájemně působí řada útvary náležejících různým rovinám národního jazyka. Např. nářečí interferuje s interdialekty, s tzv. obecnou češtinou, s hovorovou češtinou, s mluveným jazykem vlastně spisovným, ba do jisté míry i s psaným jazykem vlastně spisovným, nebo interdialekty interferují s tzv. obecnou češtinou atd. K silné interferenci dochází zejména v mluvené podobě národního jazyka, a to ve všech útvarech tvořících jeho strukturální náplň, i když ne ve stejné míře. Stále silící přímý styk lidí z nejrůznějších míst našeho národního území i z nejrůznějších sociálních prostředí našeho národa zintenzivňuje soustavně rozrušování základních systémů, urychluje nivelizaci jazykových rozdílů v mluveném jazyce a vede ke vzniku tendence k celospolečenskosti mluvených jazykových útvarů. Nejzřetelnější a nejsnáze pozorovatelný je tento vývojový proces u našich místních nářečí; ta se ztrácejí, odumírají takřka před našima očima. Ani jejich pozvolný zánik není však zcela přímočarý, i v dnešní době dochází ke vzniku některých nářečních inovací,¹⁴ ba někdy se dokonce mluvívá i o vznikaní nových nářečí (v nově osídleném pohraničí). Pravda, jazykovým míšením vzniká zde leckde poněkud útvar nejednou svérázný, strukturálně osobitý,¹⁵ ovšem mezi jeho vznikem a vznikáním a vývojem našich nářečí v minulosti, za feudalismu nelze vést paralelu, a to právě pro dnešní již zmíněnou velmi intenzivní vnitrojazykovou interferenci a zejména pro neustále rostoucí vliv jazyka spisovného.¹⁶ Poučný je po této stránce i vývoj našich tvořících se moravských interdialektů, které jsou vnějšími vlivy — především mluveným jazykem spisovným — namnoze rozrušovány dříve, nežli se mohly konstituovat jako svérázné autonomní jazykové útvary.

Nejplněji a nejsouhrnněji nám naznačuje vnitrojazykovou interferenci zkoumání městské mluvy našich větších měst (Prahy, Brna, Ostravy...). — V jazyce psaném naproti tomu vzhledem k jeho charakteru — jeho psanosti i jeho strukturní náplni, převážně¹⁷ celonárodnímu jazyku spisovnému — nejsou vnitrojazyková interference a její výsledky tolik patrné, zde k nějakým pronikavým změnám nedochází a ani dobře docházet nemůže. Takto z různé rychlosti vývojového tempa strukturních útvarů mluvených a útvarů psaných vznikají předpoklady pro stále prohlubování rozdílu mezi nimi, především pak rozdílu mezi tzv. jazykem běžně mluveným (viz dále) a mezi kodifikovaným a obecně závazným psaným jazykem vlastně spisovným.

Při řešení vzájemného vztahu a působení běžně mluvené češtiny a psaného jazyka spisovného setkáváme se někdy s chápáním běžně mluveného jazyka jako jediného strukturního útvaru, tzv. obecné češtiny. Pokud mluvíme o jazyce běžně mluveném, musíme si soudím uvědomovat, že je značně nestálý, nejednotný, a že tedy jako jeden útvar zatím vlastně neexistuje. Tento termín, ve kterém se odráží integrační vývojová tendence v českém národním jazyce, je ovšem vhodný pro označení funkční dorozumívací formy mluvením — jako protikladu k vyjadřování písemnému — v nenuceném a stylisticky bezpříznakovém jazykovém projevu. S tímto termínem nelze však pojmově ztotožnit tzv. obecnou češtinu, geneticky to regionální interdialekt středočeský, který se vlivem Prahy jako významného centra hospodářského, politického a kulturního života celého státu rozšířil postupně i do valné většiny ostatních Čech a zčásti začal pronikat i na Moravu (sem ovšem jen v míře velmi omezené).

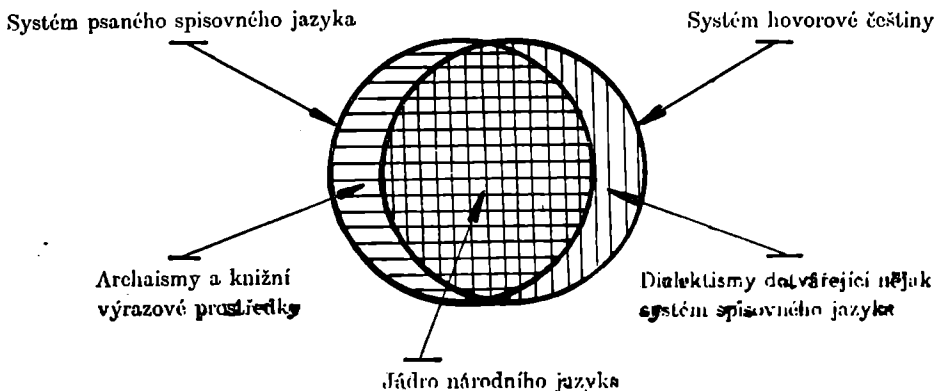
Na Českomoravské vysočině a na Hané napomáhá šíření tzv. obecné češtiny strukturní blízkost jejich prvků s místními nářečím, která je někdy taková, že při zkoumání některých jevů není ani možné bezpečně stanovit, zda jsou obecně české, anebo zda běží o prvky místního nářečí tlakem tzv. obecné češtiny zachovávané (např. místy na Hané tzv. protetické *v-*). Některé tzv. obecně české jevy se vyskytují i v Brně, ovšem v důvěrném, domáckém hovoru a vůbec v řeči nějak citově zabarvené zřetelně proniká původní nářeční (tj. hanácký) základ (např. typ *dobrý člověk* místo tzv. obecně českého *dobrý člověk*). Tento jev je možno jako zcela obvyklý pozorovat i při různých masových spontánních citově zabarvených projevech na rozmanitých sportovních utkáních. Na východní polovinu Moravy vliv tzv. obecné češtiny téměř vůbec nepronikl. To se týká nejen našich místních nářečí na venkově, ale v zásadě i městské mluvy našich slezských a východomoravských měst.

Tzv. obecná čeština má tedy jistou tendenci stát se vskutku obecně rozšířenou strukturní náplní běžně mluveného českého jazyka, avšak tohoto stupně zatím ještě ani zdaleka nedosáhla. Navíc na východní Moravě a na Lašsku mají její prvky výrazné citové zabarvení (kdežto jazyk spisovný se zde považuje za citově zcela neutrální). Je to jakási — ovšem jen vzdálená — obdoba citového zabarvení běžně mluveného jazyka spisovného, hovorové češtiny v oblasti (v užším slova smyslu) české: spisovná čeština zní v Čechách při mluveném dorozumívání některým lidem poněkud nuceně, strojeně, zatímco tzv. obecná čeština na zmíněné oblasti moravské nese se nejednou dosti nelibě. Kromě toho se zejména v posledním vývojovém období vliv tzv. obecné češtiny střetává se stále sílícím tlakem jazyka spisovného a zvláště na Moravě je jím víc a více tlumen. Vývoj je tu pak (a to nejen na moravském východě nebo v oblasti nářečí lašských) poněkud jiný, řekl bych, jak si ukážeme dále, přímočařejší: od tradičních dialektů nebo vznikajících rozsahem širších a vývojově vyšších jednotek, interdialektů, přecházejí mluvčí přímo ke spisovnému jazyku. Na Moravě tedy dnes nemůžeme o jednotném a obecně rozšířeném strukturním útvaru

běžně mluvené češtiny — a to ani v městech — vůbec hovořit: na menší části zde koná její funkci tzv. obecná čeština, na větší části Moravy pak konají tu funkci jednak útvary nářeční (nářečí, interdialekty), jednak spisovný jazyk hovorový (v širším pojetí, tj. i jako mluvený jazyk vlastně spisovný). V Čechách je situace podstatně odlišná; tam je tzv. obecná čeština značně rozšířenější než na Moravě, ovšem ani v samých Čechách nejde o útvar vpravdě obecně rozšířený (srov. např. místy český jihozápad) a zejména ne zcela jednotný (s postupujícím vzdalováním od Prahy přibývá v řeči jednak zachovaných místních dialektismů, jednak přejatých jevů spisovných).

Jazykovědci, který zkoumá vztah běžně mluvené češtiny k psanému jazyku spisovnému, jeví se zvláště významná úloha spisovné češtiny hovorové: Je dveřmi, kterými nutně prochází do psaného spisovného jazyka každý zživotňující prvek, ať již z tzv. obecné češtiny, anebo z útvarů nářečních. K němu spějí ve svém vývoji — jak uvidíme dále — všechny nespisovné útvary národního jazyka. I když zatím není nejčastější strukturální náplní češtiny užívané v běžném denním styku — tou je patrně dosud tzv. obecná čeština —, přece jen je to jediný mluvený útvar vskutku celonárodní, kterým pro jeho všestrannou dorozumívací úkonnost hovoří (nebo se aspoň snaží hovořit) v oblasti kulturního styku všichni příslušníci našeho národa, a tvoří tak mluvený protějšek k celonárodnímu psanému jazyku vlastně spisovnému; tomu je také strukturálně nejbližší. Tato strukturální blízkost je soudím nepopíratelná, přestože jevy dané mluveností hovorové češtiny (především lexikon a větná i nadvětná výstavba jejich projevů) sblížíjí ji spíše s ostatními typy strukturální realizace běžně mluveného jazyka, nejčastěji pak s tzv. obecnou češtinou. Domnívám se proto také, že je spisovný jazyk hovorový strukturálně vyhraněnější i ustálenější, nežli se má zpravidla za to. Je vyhraněnější nežli kterýkoli jiný útvar běžně mluveného jazyka.

Schematicky si můžeme znázornit vzájemný vztah systému psaného spisovného jazyka a systému hovorové češtiny takto:

Zkoumání vzájemného vztahu výraziva jazyka běžně mluveného a výrazových prostředků psaného jazyka spisovného je užitečné. I když k rozdílům mezi oběma póly dochází zákonitě a alespoň v jisté míře budou existovat vždy, vyplývající z jejich odlišnosti výrazové (mluvenost — psanost) a s ní spojené odlišnosti funkční, je v nich na druhé straně zároveň jeden ze stimulů pro další vývoj národního jazyka. Obojí výrazivo není totiž od sebe navzájem nikterak dokonale izolováno a přes

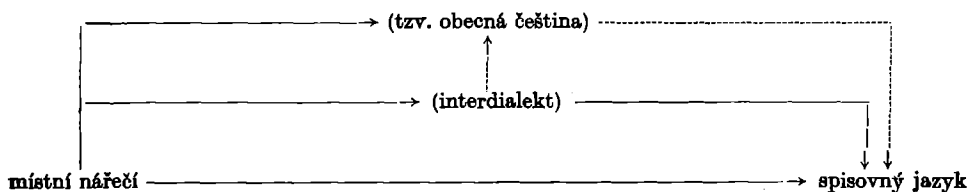
výrazovou a funkční odlišnost na sebe navzájem soustavně působí. Každý náš průměrný občan, který při ústních jazykových projevech užívá živého, běžně mluveného jazyka, dovede také porozumět cizím jazykovým projevům písemným a umí rovněž své vlastní pojmy a myšlenky vyjádřit písemně. Na kvalitu jeho písemného projevu působí nejen soustavná četba knih, novin, časopisů, rozmanitých písemností atd., tedy tlak psaného jazyka spisovného, ale i vliv projevů mluvených — škola, rozhlas, televize, divadlo, film a v neposlední řadě i přímý (soukromý nebo veřejný) styk s jinými mluvčími, ať je již strukturální náplň jejich běžně mluveného jazyka jakákoli. A naopak ani jeho projevy mluvené nezůstávají docela nedotčeny (vedle vlivu jazyka mluveného) i působením psaného jazyka spisovného. Takto dochází k interferenci strukturálně různorodého jazyka běžně mluveného a strukturálně jednotného psaného jazyka spisovného u všech mluvčích. To znamená, že se tu vlastně spisovná strukturální náplň psaného jazyka dostává do přímého a neustálého kontaktu se všemi možnými strukturálními realizacemi běžně mluveného jazyka. Psaný spisovný jazyk však nejen působí na všechny strukturální útvary jazyka běžně mluveného, a pokud nejsou spisovné, přispívá k jejich „zespisovňování“, ale je přitom zároveň sám pod jejich vlivem, a to i pod přímým vlivem interdialektů, ba dokonce i tradičních místních nářečí, a z běžně mluveného jazyka přejímá některé jevy jako prvky zživotňující. Ty však může přijímat jedině z hovorové češtiny jako jedině strukturální realizace běžně mluveného jazyka, útvaru, který je mu strukturálně i funkčně roven, je s ním souměřitelný. Nemohou do něho tedy proniknout (ani přes přímý styk mluvčích) se zřením k celkové své povaze žádné prvky nespisovné: ve své územní omezenosti nejsou obecně srozumitelné, a tedy nemohou plnit komunikativní funkci prostředků celospolečenských.

Vnikne-li u prostého, neškoleného mluvčího do jeho písemného projevu přece jen jev nespisovný, pak jde o nesourodý živel, který se do systému jazyka psaného nevčleňuje a tvoří jakousi individuální odchylku „ad hoc“ utvořenou, která se udrží jen do té doby, nežli se pisatel seznámí s formou náležitou, tj. vlastně spisovnou, protože on sám se chce v písemném projevu vyjadřovat spisovně.

Skutečnost, že strukturálně jednotný psaný jazyk působí na všechny systémové útvary jazyka běžně mluveného, proniká do nich svými prostředky a rozrušuje jejich původní strukturu (rozrušovanou již beztoho vzájemnou interferencí jednotlivých útvarů běžně mluveného jazyka), kdežto sám přejímá pouze některé prvky z hovorové češtiny, tj. pouze z jedné struktury běžně mluveného jazyka, přispívá nejen k prohloubení rozporu mezi tempem vývoje běžně mluveného jazyka a jazyka psaného a umožňuje tak jejich další oddálení, ale napomáhá zároveň i vzájemné integraci strukturálních útvarů obou funkčních forem; ta pak proces rozdílného vývojového tempa běžně mluveného jazyka a psaného jazyka usměrňuje.

4. Neméně důležitý jako vnitřní diferenciací národního jazyka a vzájemná interference jednotlivých jeho strukturálních realizací i jejich postupující integrace, ba v jistém smyslu ještě důležitější je směr vývoje národního jazyka. Dodnes nejsou odborníci zajedno v tom, zda spěje celkový vývoj národního jazyka — především jeho místních nářečí — směrem k tzv. obecné češtině, anebo se vyvíjí směrem k češtině spisovné. S tím souvisí i otázka, o které se rovněž diskutuje: je intenzita vývoje tzv. obecné češtiny intenzitě vývoje spisovného jazyka nepřímo úměrná, anebo přímo úměrná? Neboli: znamená údobí stagnace spisovné češtiny údobí rozkvětu češtiny tzv. obecné a naopak, anebo jde o vývoj paralelní, při němž je rozmach spisovného jazyka provázen i rozmachem tzv. obecné češtiny?¹⁸ —

Pokud běží o směr vývoje národního jazyka českého, domnívám se, že s první odpovědí můžeme souhlasit zčásti, s druhou pak úplně. Tuto zdánlivou nelogičnost snáže pochopíme, jestliže se postavíme na stanovisko — po mém soudu správné —, že směr vývoje k tzv. obecné češtině a vývojový směr k češtině spisovné nejsou protichůdné, ale že se v jistém smyslu doplňují. Podle mého názoru jde tu v zásadě o jeden vývojový směr, a to k spisovnému jazyku. Se zřením k objektivní situaci, velikému vlivu spisovného jazyka, danému jeho formální i funkční nadřadností nad útvary jinými, nespisovnými, tomu ani jinak být nemůže. Na cestě k tomuto cíli, k této konečné stanici je však možná mezistanice,¹⁹ tzv. obecná čeština (jindy opět nějaký interdialekt). K té někdy vývoj dospěje a na ní se pozastaví, jindy zase od výchozího stadia základního (tj. místních nářečí v jejich tradiční podobě) přechází přímo ke stanici konečné, ke spisovnému jazyku. — Schematicky jde tedy o tento vývoj:

(Pozn.: Umístění jednotlivých termínů na vertikální ose nevyjadřuje funkční valenci pojmů jimi označovaných; jde mi zde jen o vystižení směru vývoje národního jazyka.)

O tom, zda se vývoj pozdrží na tzv. obecně českém (nebo jiném) mezistupni, anebo zda pospěje přímo k jazyku spisovnému, rozhoduje především povaha daného výchozího jazykového systému: je-li nářeční systém blízký stavu tzv. obecně českému a z valné části se s ním shoduje, přejímá i některé další jeho znaky a stává se také „obecně českým“ (např. někdejší situace na českém — v užším slova smyslu — venkově, mluva jisté vrstvy brněnského obyvatelstva, západní Morava), i když ne zcela. I tato „obecná českost“ má řadu přechodných stupňů (viz s. 34). V Praze a jejím okolí je tzv. obecně českých znaků nejvíce a směrem od Prahy jich postupně ubývá, a naopak jednak se v ní zachovává víc a více znaků původních, nářečních, jednak do ní postupně vniká stále více znaků jazyka spisovného. Takto vzniklá tzv. obecná čeština se však dále vyvíjí pod neustále vzrůstajícím tlakem spisovného jazyka a směrem k němu. Je-li však výchozí nářeční systém v řadě znaků bližší jazyku spisovnému nežli tzv. obecné češtině (např. situace na východní Moravě a na Lašsku, zčásti i v oblasti hanácké a místy na českém jihozápadě), vyvíjí se přímo (nebo přes vznikající regionální interdialekt) k němu, stává se spisovným. Nejinak je tomu i v místech se silným jazykovým míšením, např. leckde v našem nově osídleném pohraničí nebo i v městech jako Ostrava apod.: tam je spisovná čeština jako jazykový útvar v oblasti kulturního styku celonárodní pro všechny mluvčí nepříznačový, a tedy ze všech interferujících struktur nej přijatelnější.

Schéma vývoje národního jazyka na západní Moravě a v Čechách:

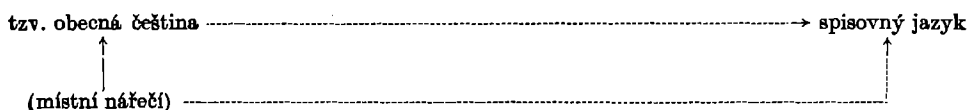

Schéma vývoje národního jazyka na převážné části Hané:

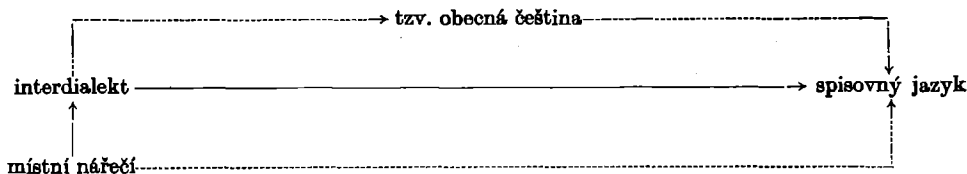
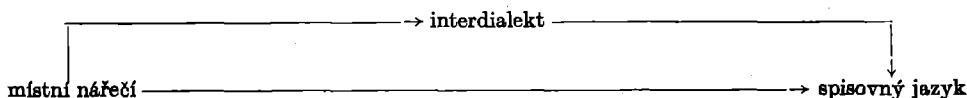

Schéma vývoje národního jazyka na východní Moravě, na Lašsku, částečně na Hané a místy v jihozápadních Čechách:

Pokud jde o souvztažnost vývoje tzv. obecné češtiny a češtiny spisovné, ta má pravidlem charakter vývoje paralelního: je-li společensko-ekonomická situace taková, že poskytuje možnost rozvoje spisovného jazyka (např. dnes), rozvíjí se i tzv. obecná čeština (i když ne všude stejně a i když vždy pod tlakem spisovného jazyka a ve směru k němu), a naopak nejsou-li podmínky výhodné pro rozvoj jednoho (např. údobí úpadku po 30leté válce), stagnuje i rozvoj druhého. Intenzita rozvoje obou je vždy dána intenzitou společenského života, mírou jeho (celo)-společenskosti, a jeho charakter, „směr“ je pak určován rázem struktury daného výchozího nespisovného útvaru.

Při takto schematicky naznačeném vývoji národního jazyka pod dominantou jazyka spisovného a směrem k němu nutno ovšem vidět, že ani spisovná čeština (v obou svých funkčních podobách) nezůstává při tomto vývoji beze změny. I ona se v toku vývoje zákonitě mění, zlidovuje, demokratizuje.

5. Demokratizace spisovného jazyka má dvě stránky. Jednak je to jeho snaha o celonárodní jeho rozšíření a o úplné zobecnění; ta se projevuje tak, že se běžně mluvený jazyk naplňuje stále ve větší míře i rozsahu strukturním obsahem spisovným; o této první stránce demokratizace jsme hovořili v § 4. A jednak se spisovný jazyk (v obou funkčních formách) sám mění, zživotňuje, zmluvňuje, a to tak, že se výrazivo knižní a zastaralé stylisticky přehodnocuje, stává se stylisticky příznakovým, a z nespisovných útvarů přijme spisovný jazyk některé jevy za své a učiní je spisovnými. To se pak odráží v nových a nových vydáních normativních mluvníc a učebnic češtiny, slovníků, Pravidel českého pravopisu atd. Takto se přispívá demokratizaci spisovné češtiny a tím i náležitému rozvoji národního jazyka českého „shora“, ze strany odborníků. Ti mají ovšem přispívat i k samému šíření spisovné podoby, a to tím, že jí budou ve veřejných projevech (tj. v oblasti, která je vyhrazena spisovnému jazyku) sami užívat. — Obě stránky demokratizace jsou navzájem spjaty a vzájemně se podmiňují. Odborníci je mají sledovat a vhodnými zásahy přispívat k zajištění jejich žádoucího poměru: mají podporovat jak proces sám, tak také kodifikovat jeho dílčí výsledky (i tyto dvě stránky jejich činnosti jsou spolu dialekticky spjaty). Stylistické přehodnocování výrazových prostředků zastaralých je nutné a znamená odstraňování brzdy ve vývoji spisovného jazyka, jazykovědci mají však při něm postupovat velmi uvážlivě, aby nadměrným připouštěním dublet nebo kodifikováním pouze tvarů nových nerozkolísali spisovnou normu, jejíž stabilita

a relativní stálost je vzhledem k jejímu úkonu nutná. Spisovný jazyk je možno demokratizovat jen prostředky celonárodními, historicky ustálenými a takovými, které nejsou v rozporu se zákony jeho struktury a posilují jeho systémový charakter. Tak do psaného spisovného jazyka pronikl nedávno akuz. sg. zájmena *ono ho*;²⁰ intenzívně sem proniká časování typu *kryju, kupuju*, (oni) *kryjou, kupujou*, protože nevybočuje ze tří základních konjugačních typů v dnešní češtině (zatím je ovšem jistý rozdíl ve frekvenci nového tvaru 1. os. sg., ten je zcela běžný, a podobou 3. os. pl., která je místy — např. na východní Moravě — dosud řídká); hovorové infinitivy *péct, říct, téct* || *týct*... a také „modální“ *mocť* (existují ovšem vedle tvarů dosavadních, zejména *moci*), a naopak jako zcela knižní, zastaralé a v dnešní češtině takřka vůbec neužívané se chápou infinitivy na *-ti*. Na druhé straně nemohou jazykovědci mechanicky kodifikovat jako vlastně spisovné a obecně závazné takové jevy, které se sice ujímají, jsou obecně rozšířeny a v mluvených projevech se jich běžně užívá avšak které nehoví dobře výrazovým potřebám vlastně spisovného jazyka, ba snižují jeho výrazové schopnosti; zde by přílišný spěch nebyl správný. To se týká např. hojně v běžně mluveném jazyce užívaného genitivního tvaru zájmena *on (do) něj*, užívání hovorové spojky *jestli* jako podmínkové v projevu písemném apod. Po této stránce by patrně nebylo nejvhodnější upouštět ve vlastně spisovném jazyce od morfologického typu *ta okna byla* a nahrazovat jej typem v mluvených projevech běžně užívaným *ty okna byly* (pro tvarovou homonymii adjektiv spojených s neutrovými substantivy typu *znamení* a *hřiště*: *dobré znamení, fotbalové hřiště* = sg. i pl.),²¹ typ *ty okna byly* lze ovšem považovat za hovorové spisovný, podobně jako oba předcházející (především se zřením k situační zakotvenosti mluveného projevu). Na zmíněném genitivním tvaru (*do) něj* je zajímavé, že se šíří v mluvených projevech chtějících být spisovnými i na dialekticky velmi archaické východní Moravě, přestože se tamní nářeční tvar shoduje s dosud jedině povoleným zněním vlastně spisovným (*do) něho*, ba snad právě pro tuto shodu, jako projev hyperkorektnosti. Není ovšem možno psaný spisovný jazyk demokratizovat tak, že by se tzv. obecná čeština (dokonce jenom pražského typu) povýšila na spisovný jazyk závazný pro všechny jeho uživatele. Bylo by to ze stanoviska jazykové teorie nesprávné a z hlediska moravského (a to nejen východomoravského nebo lašského) nepřijatelné. Je tomu tak jednak proto, že sem tzv. obecná čeština proniká jen ve značně omezené míře (viz s. 33), jindy se ujímají prvky, které jsou i v jazyce spisovném, např. *ou* za starší *ú* (a jejich hodnocení může pak být dvojitá), a jednak při jisté strukturální blízkosti daných nářečí s jazykem spisovným jde tu vývoj přímo (nebo přes vznikající a zároveň rozrušované interdialekty) ke spisovnému jazyku (např. *ý* na místě tzv. obecně českého *ej*; rozlišování kategorie rodu a životnosti u adjektivní a zájmenné flexe; při tvoření nových slov se stále posiluje — i v nářečí — typ *s ý*, nikoli *s ej*). Nelze nepřihlédnout ani k počtu mluvčích (asi 1,250.000), o které zde běží. A i kdyby šlo jen o obyvatele východní Moravy, nebylo by s takovou zásadou možno souhlasit už proto, že se jejich řeč v řadě rysů shodných se spisovnou češtinou (a zároveň odlišných od češtiny tzv. obecné) shoduje i se sousedním naším jazykem, se slovenštinou. Protože víme, že v dalším rozvoji naší socialistické společnosti půjde o stále těsnější všestrannou koordinaci obou našich národů, je nasnadě i potřeba budoucího konvergentního vývoje jejich národních jazyků; zbytečné jazykové divergence by zde vývoji přinejmenším neprospěly.

6. Snaha jazykovědců o postizení objektivního vývoje národního jazyka v jeho obecných perspektivách a jejich úsilí tomuto vývoji účinně napomáhat postavila je před nesnadný úkol: zkoumat národní jazyk ve všech typech jeho strukturální

realizace, studovat jejich vzájemné vztahy a odhalovat jejich vývojové zákonitosti. Zvláštní pozornost musí přitom věnovat studiu celonárodního jazyka spisovného, neboť toho se s postupující socializací života našeho národního kolektiva stále více využívá. Pozoruhodné a velmi poučné je pak pro ně zejména sledování ponenáhleho funkčního přerodu jeho formy mluvené od někdejší její oficiálnosti a intelektuálské výlučnosti²² přes dnešní její platnost celonárodního mluveného jazyka kulturního v budoucí jednotný a vpravdě obecný běžně mluvený jazyk celé naší nové společnosti. Spisovný jazyk v obou svých funkčních formách bez archaismů a výrazových prostředků knižních, zastaralých na jedné straně a bez dialektismů na straně druhé představuje jakési krystalizační jádro národního jazyka²³. Okolo tohoto jádra žijí a směrem k němu se vyvíjejí všechny ostatní typy strukturní realizace národního jazyka. Spisovný jazyk, jsa společným dorozumivacím prostředkem celého národa, musí reagovat — a ve své strukturní bohatosti a propracovanosti také citlivě reaguje — na všechny společné potřeby společnosti a musí je plnit; tak se stává i exponentem vývojové linie jejího hospodářského, politického a kulturního života a jejím jednotným prostředníkem.²⁴ Proto musí být všestranné studium spisovné češtiny úhelným kamenem práce každého jazykovědce, který chce platně přispět k hlubšímu poznání vývojových zákonitostí českého národního jazyka.

POZNÁMKY

¹ K tomu viz i Bohuslav Havránek, TČLP 4 (shrnutí diskuse) Praha 1931; V. N. Jarševová, *О внутренних законах развития языка в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию*, Известия АН СССР, отд. лит. и яз. 11, 1952, s. 103—205; Josef Vachek, *K otázce vlivu vnějších činitelů na vývoj jazykového systému*, AUC, Philologica 3, Slavica Pragensia IV, Praha 1962, s. 35—46.

² V pojetí jazykového vývoje se názory odborníků nejednou diametrálně rozcházejí. Přehled a jisté zhodnocení různých názorů přinesl nedávno *Vývoj jazyka* Vlad. Skaličky, Praha 1960. Z poslední doby zde vzpomeňme např. polemiku J. Horálka a Fr. Trávníčkem na brněnské syntaktické konferenci v dubnu 1961 otištěnou v díle *Otázky slovanské syntaxe* (Sborník brněnské syntaktické konference), Praha 1962, s. 86, 297 n.

³ Nadále budu užívat blíže neurčeného výrazu „vývoj jazyka“ pouze ve smyslu jazykové progresu, a to proto, že vychází ze základní, tj. komunikativní funkce jazyka: být prostředkem styku a dorozumění mezi lidmi.

⁴ Srov. Jan Chloupek—Arn. Lamprecht—Ant. Vašek, *Český národní jazyk a některé jeho vývojové perspektivy*. Slovo a slovesnost (dále SaS) 23 (1962), s. 258.

⁵ Druhé vydání, Praha 1958, s. 42—44.

⁶ Kromě jednotlivých nářečí mám zde na mysli i vznikající rozmanité interdialekty.

⁷ Srov. zejména Boh. Havránek, *Nářečí česká*, Československá vlastivěda III — Jazyk, Praha 1934, s. 87, a Jar. Bělič, *K otázce obecné češtiny*, sb. Studie ze slovanské jazykovědy, Praha 1958, s. 429 n. V poslední době se otázkami tzv. obecné češtiny zabývá odborná diskuse v *Slově a slovesnosti* 22, 23, 24 (1961, 1962, 1963), ke které dala přímý podnět studie P. Sgalla *Obíhacím-rozgovorný český jazyk* ve *Voprosch jazykoznanija* 1960, s. 11—20, a již se zatím zúčastnili Boh. Havránek, Jar. Bělič, Al. Jedlička, Fr. Trávníček, P. Sgall, K. Hausenblas, Vl. Skalička, P. Novák, M. Jelínek, J. Skulina a (v *Slavica Pragensia* IV) Sl. Utěšený. Náleží k ní rovněž stať J. Chloučka aj. (viz sub 4) a volně na ni navazuje i tento příspěvek.

⁸ To platí např. o Třetí sestře Pavla Kohouta, jak ukázal J. Chloupek ve svém příspěvku do sborníku liblické konference o marxistické jazykovědě, *Otázky marxistické jazykovědy*, s. 338 n.

⁹ K této formulaci jsem dospěl spolu s Arn. Lamprechtem.

¹⁰ Srov. např. Miloš Dokulil, *Vývojové tendence časování v současné češtině*. F. Daneš—M. Dokulil aj., *O češtině pro Čechy*, Praha 1960, s. 192 n.; Boh. Havránek—Al. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1963, s. 286.

¹¹ Rozumím jím dodatečné, popauzové připojení věty nebo větne části k větě předcházející, myšlenkově, mluvnicky i intonačně uzavřené, kterou přičleněný útvar nějak doplňuje, určuje

nebo zároveň i citově zabarvuje. Pro výrazné specifické znaky výstavby zvukové, gramatické, myšlenkové i aktuální vzniklého celku nelze přičlenění dobře ztotožnit s obvyklou formálně — obsahovou nebo i jen formální parataxi ani s jasně vyjádřenou hypotaxí. O tomto jevu viz mé články *Příspěvek k otázce tzv. přičlenění v místních nářečích*, *Otázky slovanské syntaxe* (srov. sub 2), s. 352—356, *Výrazové prostředky přičlenění v místních nářečích*, *Slavica Pragensia IV*, Praha 1962, s. 321—328, a *Výstavba přičlenovacího větného celku v místním nářečí*, *SaS 24*, s. 175—186.

¹² Setkáváme se i s psanou hovorovou češtinou, viz pozn. 17.

¹³ Jak ukázal J. Chloupek, op. cit., 261. O tomto jevu jako o projevu vlivu hanáctiny na hovorovou mluvu brněnskou zmiňuje se také M. Jelínek v rukopisné disertační práci *Slohotvorné prostředky R. Těsnohlídka v románech z brněnského prostředí*, Brno 1949, s. 174.

¹⁴ Některé slohotvorné a tvaroslovné inovace viz v cit. stati J. Chlouпка aj., s. 262. Na severovýchodní Moravě se pro označení slépičí farmy nebo drůbežárny ujímá „hybridní“ název *kuřin*, utvořený od základu *kur-a* „slépice“ příponou *-in*, a to podle spisovného *kravín*, přejímaného ze spisovného jazyka do místního nářečí se socializací našeho zemědělství; přípona *-in* v uvedeném významu v daném nářečí neexistuje.

¹⁵ Např. místy na severní Moravě, jak ukázal přímý terénní výzkum pracovníků brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český Čsl. akademie věd.

¹⁶ Ten zde proniká (jak jednotlivými jevy, tak jako celek, systém) do jisté míry intenzivněji nežli na oblastech nářečně homogenních, a to právě pro svůj všestranný a celonárodní dorozumívací úkon.

¹⁷ Jinou strukturální náplň než vlastně spisovnou má psaný jazyk jen v beletrii — tam je odlišné normy využito zpravidla k účelům stylistickým — a v sekundárně psaném jazyce dramát. Jazyk korespondence je do značné míry jen psanou transpozicí dané strukturální náplně běžné mluveného jazyka pisatele, nesourodě promíšenou některými prvky jazyka vlastně spisovného, nejednou i výrazivem zřetelně knižním (vyskytuje se zde např. spojka *jelikož* atp.); výsledkem jisté integrace (nebo spíše hyperkorektnosti) jsou podoby jako východomoravské (oni) *jsou* apod.

¹⁸ Srov. příspěvky do jazykovědné diskuse věnované otázkám tzv. obecné češtiny ve Voprosecích jazykoznanija 1960 a v *SaS 22*, 23 (1961, 1962); viz pozn. 7.

¹⁹ Srov. i Jar. Bělič, *K otázce obecné češtiny*. Studie ze slovanské jazykovědy, Praha 1958, s. 429—430.

²⁰ Srov. Jar. Bělič, *Kdo zavřel okno? Otevři ho!* Naše řeč 44 (1961), s. 266—271.

²¹ Jak ukazuje Arn. Lamprecht; srov. J. Chloupek aj., op. cit., str. 264.

²² Srov. i Jar. Bělič, *Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné*. Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, s. 71.

²³ Srov. i B. Havránek: „... existuje určitá jednotlicí osa a tou je národní jazyk spisovný se svou celonárodní úlohou a k ní se upírají nářečí jako silnější nebo slabší jeho variace“, *Literatura a spisovný jazyk*, Lětopis Instituta za serbski ludospyt A 8, Budyšin 1962, s. 79—84.

²⁴ B. Havránek, *K obecným vývojovým zákonitostem spisovných jazyků slovanských*. Československé přednášky . . . , s. 47; srov. i jeho *Studie o spisovném jazyce*, s. 90. Toto Havránkovo souborné dílo obsahuje i řadu dalších cenných poznatků z okruhu otázek mého dnešního příspěvku.

К ТЕНДЕНЦИЯМ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ЧЕШСКОГО ЯЗЫКА

Чтобы правильно понять закономерность развития современного чешского языка, в частности его общее направление, нужно, с одной стороны, отдать себе отчет о самой сущности развития языка, с другой стороны — исследовать характер и взаимоотношение всех структурных форм существования национального языка, ибо лишь через них национальный язык получает свою реализацию. — Языковые изменения, разнообразные по своим непосредственным импульсам, не всегда способствуют прогрессу языка. Таким образом, принципиально можно отличать развитие языка в более широком смысле — одна система заменяется другой системой, отличающейся от первой проведением некоторых (любых) языковых изменений, следовательно, наличием новых элементов —, и в более узком смысле (иначе: усовершенствовании, прогрессе языка) — тогда совершаются такие сдвиги в языковой структуре, которые представляют обогащение ее выразительных способностей и соответствуют новым коммуникативным потребностям говорящего на данном языке общества. Притом иррелевантно, мотивируются ли изменения сознательным стремлением говорящего (пишущего) к повышению выразительной емкости, или нет. — Решение вопроса о внутренней дифференциации национального языка обычно проводят по двум линиям: а) или по оси литературность — нелитератур-

ность, б) или письменная речь — устная речь. Хочется подчеркнуть здесь необходимость комплексности оценки, так как оба критерия находятся в диалектической взаимосвязи, обуславливая друг друга. Верно, конечно, что первая противоположность (литературность — нелитературность), преобладающая по направлению в прошлое, и, видимо, еще поныне, с течением времени в силу своей исторической ограниченности перестает существовать, между тем как другая, касающаяся постоянного свойства языкового высказывания, имеет устойчивый характер и будет приобретать всё большее значение в будущем. — Отдельные типы структурной реализации национального языка бесперерывно интерферируют друг с другом. Такая всё усиливающаяся интерференция — это не только бинарный и прямолинейный процесс, протекающий между двумя формациями той же плоскости, а многогранный и разнородный процесс, при котором во взаимодействии находится ряд формаций, относящихся к различным плоскостям национального языка. Особенно интенсивной эта интерференция оказывается в устной речи, где в отдельных типах ее структурной реализации она порождает тенденцию к их общенародности. (Насколько, конечно, говорят о т. н. обиходно-разговорной речи, следует иметь в виду ее структурное разнообразие и немонолитность.) — Направление развития национального языка к литературному языку и направление развития к т. н. „общеразговорному“, чешскому языку не стоят в противоречии, как иногда считают, а в определенном смысле взаимно дополняются: по сути дела здесь найдено одно направление развития, а именно к литературному языку. На пути к этой цели, однако, возможна переходная ступень, т. н. общеразговорный чешский язык (или какой-либо интердиалект), на которой развитие приостановится; если, конечно, исходная система стоит ближе к литературному языку (напр. в восточной Моравии) или если дело идет о местностях с сильным скрепчиванием диалектов (напр. в заново заселенных окраинах или в таких городах, как Острава), то развитие продвигается прямо к литературному языку. Притом развитие литературного чешского языка и т. н. общеразговорного чешского языка является параллельным: если общественно-экономическое положение благоприятствует развитию литературного чешского языка, развивается и т. н. общеразговорный чешский язык (хотя не всюду одинаково и хотя всегда под давлением литературного языка и в направлении к нему), а если, напротив, условий для развития одного из них нет (напр. в период падения после 30-летней войны XVII-го в.), обнаруживается стагнация и другого. — Литературный чешский язык, к которому направляется общее развитие национального языка, в ходе развития сам, в свою очередь, закономерно изменяется, становится более „жизненным“, демократизируется: его устаревшие элементы становятся стилистически маркированными, а, наоборот, в нем внедряются некоторые диалектизмы, однако лишь такие, которые получили общенародное распространение, исторически закрепились и поддерживают системный характер литературного языка. Демократизацию, следовательно, нельзя провести, допустим, в порядке одного только возведения и возвышения т. н. общеразговорного чешского языка в функцию литературного языка: с точки зрения языковой теории это было бы неправильным, с точки зрения моравской (не только восточноморавской или ляшской) — неприемлемым, а с точки зрения продвигающегося конвергентного развития чешского языка с национальным словацким языком — нежелательным. — Литературный чешский язык (без архаизмов и диалектизмов), благодаря своему формальному и функциональному превалированию над другими формами существования чешского языка представляет своего рода кристаллизационное ядро национального языка. Из этого ядра все остальные структурные формы питаются и к нему устремляются. Поэтому изучение литературного языка должно быть базой работы всякого, кто хочет действительно способствовать более глубокому познанию закономерностей развития национального языка. Наизыательным является особенно наблюдение постепенного функционального „перерождения“ его устной формы от былой официальности и интеллектуальной возвышенности, через современную его функцию общенародного устного культурного языка в будущей единый и постигну общий обиходно-устный язык всего нашего нового общества, представляющий достойное противопоставление единого и общего литературного языка письменной формы.

Перевел Роман Мразек

